

TÜRK HALKLARININ HALK MÜZİĞİNİ ARAŞTIRAN VE KARŞILAŞTIRAN BİR GRUBUN OLUŞTURULMASINA DAİR BİR ÖNERİ

Janos SIPOS¹

Bildirimde dikkatinizi ilk olarak Macarlar tarafından Türk halk müziğinin karşılaştırmalı araştırması konusunda uzun zamandır sürdürülen bir çalışmaya çekmek istiyorum. Sonra ise bir araştırma grubunun oluşturulması önerisinde bulunacağım.

Macarlar uzun zamandır Doğu'daki akrabalarını aramaktadırlar. Béla Bartók ve Zoltán Kodály'ın başlattığı bilimsel halk müziği araştırmaları yüz yıldır sürmektedir. Hemen başlangıçta, Macar halk müziği derlemesi ve analizinin yanı sıra, komşu ve akraba halkların halk müziği kültürünün de araştırılmasına başlanmıştır.

Gerçekten de araştırmanın dar bir alanla ya da birer ülkeyle kısıtlanması yanlıştır, çünkü halk müziğinin birçok dokusu daha geniş bir bölgeye bağlıdır. Nehirler ve dağlar gibi müzik de sınır tanımaz. Kendi halk müziğimizin özelliklerini ancak başka halkların müziğini tanıyarak değerlendirebiliriz.

Macar dilinin Fin-Ugor dil ailesine ait olduğunu herkes bilir, ne var ki Macar halk müziği Fin-Ugor halklarının müziğiyle inandırıcı bir akrabalık göstermez.

¹ J.Sipos: Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsü Etnomüzikologu ve Franz Liszt Müzik Akademisi Halk Müzik Bölümü Profesörü



Béla Bartók ile László Vikár da araştırmalarına Fin-Ugor halkları ile başladılar, ama sonra bu araştırmayı Türkler arasında sürdürdüler ve Türk halklarının müziklerinde Macar halk müziğinin çeşitli dokularına benzer ezgi üsluplarını buldular.

Macarlar tarafından birinci önemli araştırma Türkiye’de gerçekleştirildi. Bildiğiniz gibi 1936’da A.A.Saygun’un eşliğinde Béla Bartók halk müziği derledi. Bartók Türk halk müziğine o kadar büyük bir ilgi gösterdi ki, Amerika’ya yerleşmeden önce ciddi bir şekilde Türkiye’ye yerleşmek üzerine planlar kurdu. Derlediği malzemeden yola çıkarak Macar halk müziği ve Anadolu’da bulunduğu halk müziği arasında kuvvetli bağların bulunduğunu keşfetmek onu çok memnun etmişti. (Saygun 1976)

Bartók’un Anadolu’daki saha araştırmasına 1936’da ara verildi, ama Macar halk müziğinin doğu bağlantılarıyla ilgili birçok makale ve kitap yayımlandı. (Bknz. Kodály (1937-76), Vargyas (1953, 1980, 2002), Szabolcsi (1934, 1940, 1956, 1957, 1979), Dobszay – Szendrei (1977) ve Dobszay (1983).²

1957’de Sovyet ve Macar Bilimler Akademisi arasındaki anlaşma, Macar araştırmacılarının Orta Volga çevresine gitmelerine imkan sağladı. Genel bir görüşe göre Macarların anayurdu burasıdır ve yörenin seçiminin nedeni bu düşünce idi. 1958 ve 1979 arasında Macar etnomüzikologları burada yaşayan Tatar, Çeremis, ve Çuvaş halkları arasında derlemeler gerçekleştirdiler. Kaydettikleri yaklaşık dört bin ezginin büyük çoğunluğunu yayımladılar. (Vikár-Bereczki 1971, 1979, 1989 ve 1999). Derlemelerinin özel değeri, büyük ve çok uluslu yörenin halk müziğinin dokularını titiz bir şekilde karşılaştırmış ve bunlardan güvenilir bir kaynak sağlamış olmasıdır.

Türk halkları arasında gerçekleştirdiğim saha çalışmalarım 1987’de başlayan ve bugüne dek süregelen Anadolu gezilerim ile başlamıştır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden derlediğim 2000 türkünün yanı sıra Türkiye’de bulunabilen bazı ezgi yayınlarını ve TRT repertuarındaki ezgileri de inceledim.

Araştırmamın sonuçları, 1994’te Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsünün yayını olan *Türk Halk Müziği* adlı iki ciltli kitabımda yer almaktadır. Birinci ciltte de yazdığım gibi, Anadolu’da ve Macar halk müziğinde Bartók tarafından keşfedilen Macar-Türk benzerlikleri öneminin çok daha fazla olduğunu ve ayrıca en az üç Macar ve Türk ezgi dokusunun birbirine oldukça benzediğini keşfettim. *Türk Halk Müziği II* adlı ikinci ciltte ise Anadolu halk müziğinin genel sınıflandırmasını yapmaya çalıştım.

² Zoltán Kodály öncelikle Çeremis ve Çuvaşların halk müziğini ve onların Macar bağlantılarını incelemiş, Lajos Vargyas Volga boyu halklarının müziğinin büyük çaplı tarihi analizini gerçekleştirmiştir. Bence Szabolcsi de daha geniş çaplı uluslararası müziksel bağlantılardan bahsetmiş, László Dobszay ve Janka Szendrei ise Macar ağıt ve psalmodik stilin uluslararası etnomüziksel incelemesini gerçekleştirmiştir.

2nci video – Kozandağı ezgisi Osmaniye’den

Yukarıda anlattıklarımın da anlaşılacağı üzere Macar araştırmacılar, Volga-Kama yöresinin ve Anadolu halk müziğinin incelenmesi konusunda büyük çaba gösterdi. İki saha arasında da Türk halkları yaşadığı için, araştırmayı daha geniş bir bölgeye yaymanın mantıklı olacağı düşünüldü.

Son 23 senede Anadolu’da 2000, ayrıca Alevi-Bektaşiler arasında 1100, Azerbaycan’da 700, Kuzey-Kafkasya ve Türkiye’de yaşayan Karaçaylar arasında 1200, Kazaklar arasında 600, Kırgızlar arasında ise 1300 ezgi derledim. Ezgilerin çoğunun notasını yazıp analiz ettim ve sınıflandırdım.

Bozkırın iki ucundan Kazak türküleri adlı kitabımda Hazar Denizinin doğu kıyısında yaşayan Aday Kazaklar ve Moğolistan’da yaşayan Kazakların halk müziğini karşılaştırdım.

Doğal olarak Kazakistan’daki değerli halk müziği çalışmalarından haberim vardır. (Örneğin Beliaev (1962, 1975), Zataevich (2003, 1963) vb. Yine de, hala varlığını koruyan Kazak ezgilerinin toplanması, arşivlenmesi ve analiz edilmesi konusunda yapılacak çok iş olduğunu düşünüyorum. Türk halklarının ortasında yaşayan bu halkın müziği hakkında mutlaka daha çok şey bilmeliyiz. Örnek olarak Zataevich kitaplarındaki ezgilerin değerlendirilmesi de gerekir. Buna benzer ezgiler nerede yaşıyor ya da yaşıyordu? Hangisi otantik, hangisi otantik değil? Bu metinsiz yayımlanmış ezgilerin metinlerini bulmak mümkün mü?

Ben Kazak araştırmalarımı sürdürürken Macar halk müziği ile sıkı bağlantısı olan çeşitli Kazak halk müziği dokularına rastlamıştım. Bunlara *Kazak Folk Songs* adlı kitabımda daha detaylı yer verdim. Şimdi örnek olarak bir ezgi gösterebileceğim. Bu ezgi tipi hem Anadolu’da, hem Kazakistan’da hem de Macaristan’da çok yaygın olarak yaşamaktadır. (şekil 1). (Sipos (2001, 2007)

2nci video Aday Kazak ezgisi Ak Böbek”

Kazak araştırmalarımın sonra incelemelerime Azerbaycan’da devam ettim. Bu çalışmamın sonucu olan *Azeri Halk Müziği – Müziğin İlk Kaynaklarında* adlı kitabım İngilizce, Azerice ve Macarca olarak yayımlanmıştır. (Sipos (2004, 2006, 2009) Azeri halk müziğinin basit, ama aynı zamanda mükemmel dünyasında müziğin eski tarihinden kalma ilkel bir üslup tüm güzelliğiyle yaşamaktadır. Azeri halk müziği, Türk halk müziğinin içinde özel bir yere sahiptir ve hem komşu hem de daha uzaklarda yaşayan Türk halklarının halk müziğinden farklıdır.

3üncü video – Azeri zikir

Sayın Éva Csáki ile beraber yazdığımız son kitabımızda *Trakya Bektaşilerinin dini ve halk ezgilerini ele almaktayız*. Bugünkü Bulgaristan sahasından Türkiye’nin



Avrupa tarafına göç etmiş Bektaşiler arasında şimdiye kadar gerçekleştirdiğimiz saha çalışması sırasında 1100 ezgi kaydettik.

Bu kitabın içeriği şöyledir. Kitapta önsözden sonra Bektaşilerin tarihinden bahsedilmektedir. En orijinal kısmı, müzik analizi ve büyük bir melodi antolojisi olmasıdır. Kitapta 600 türkünün ve nefesin metinleri, metinlerin İngilizce çevirileri ve bir dizin bulunmaktadır. Kitabı ek olarak Bektaşi melodiler ile dolu bir CD ekledim.

4üncü video - Bektasi samah Trakya'dan

Bugünlerde Macar Bilimler Akademisi ve Britanya Kraliyet Akademisinin desteğiyle üç proje yürütmekteyim.

Kafkasların kuzey yöresi Macar halkının oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Karpat Havzası'na göç etmeden önce Macarlar yaşamlarını Hazar İmparatorluğu'nun sınırları içinde bu bölgede sürdürmüşlerdir. 2000 yılında Kafkas dağlarında Karaçay ve Balkar halkları arasında derlemeler yaptım. 2001'den bu yana ise Türkiye'ye göç eden Karaçaylar arasında çeşitli saha çalışmaları yapmaktayım.

Karaçay halk müziğini konu alan kitabım önümüzdeki sene hazır olacak. İsmi, „Kafkasya'da ve Türkiye'de yaşayan Karaçay-Malkar halklarının dini ve laik ezgileri”. Kitabın müzik ile ilgili bölümleriyle kendim ilgilenmekteyim, metinler ve tarihle bağlantılı bölümleri ise Prof. Ufuk Tavkul Bey hazırlamaktadır. (Sipos (2002, 2004-2005, 2006, 2007)

Karaçay halk müziğinde çeşitli müzik dokuları bulunur. Bunların bazıları komşu halkların repertuarlarında da mevcuttur. Örnek olarak Karaçayların *jır* melodileri Adige halkları arasında da yaygındır, oyun havalarının çoğu ise çeşitli Kafkas halklarının arasında da popülerdir. Aynı zamanda çok sayıda otantik havalara da rastlamak mümkündür. Çeşitli Türk halkları arasında bulunabilen bir ezgi üslubu ise Karaçay zikir havaları arasında gizlenmektedir.

5inci video - Karaçay zikir havası

Yerleşim yerleri her ne kadar yukarıda tanıttığım bölgelerin dışında bulunsa da Çin ve Moğolistan'ın yakınlarında yaşayan Kırgız'ların halk müziğini araştırmak da önemlidir, çünkü bugüne dek bu konuda kapsamlı bir eser yazılmamıştır. 2002 ve 2004 senelerinde Kırgızistan'ın Isık Köl, Narın ve Talas bölgesinde 1300 ezgi derleyip, başka araştırmacıların bu alanda yaptıkları materyalleri de inceledim. Kırgız halk müziğini güzelce tanıtan bir kitabın hazırlanabileceğini, derlediğim ezgilere dayanarak söylemem mümkündür. Ezgilerin notasını çıkarttım, müziksel sınıflandırma sürmektedir.

6inci video – Kırgız çoban ezgisi

Bunların yanı sıra bazı planlardan ve gelişmelerden de bahsetmeliyim. Türkiye’de yaşayan Alevi-Bektaşiler arasındaki derleme çalışmasını sürdüreceğiz. Ayrıca bir Türkmen derlemeyi de düzenlemekteyiz. Kapsamlı bir kitap üzerinde de çalışmaktayım. Kitabın amacı, çeşitli Türk halklarının halk müziğini karşılaştırmalı olarak tanıtmaktır. Bunun dışında ICTM (International Council for Traditional Music) adlı uluslararası organizasyonun *Music of the Turkic Speaking People* araştırma grubunu da kurmuş bulunuyorum. Ayrıca büyük sayıda Avrasyalı ezgi arasındaki müziksel bağı bilgisayar ile analiz eden bir projede de yer almaktayım.

Gördüğünüz gibi burada söz konusu bilimsel nitelikte yapılmış ve büyük geçmişe dayanan bir araştırma serisidir.

Budapeşte’de çalışmakta olduğum Müzik Enstitüsünün Halk Müziği Şubesi, Orta Avrupa’daki halk müziği araştırmalarının merkezidir. Derlenmiş ve yayımlanmış olan müzik malzemesi ile dünya çapında önde gelen merkezlerden biridir. Macarların 200 bin ezgiyi içeren malzemesinin yanı sıra Béla Bartók, László Vikár saha çalışmaları ve kendi saha çalışmalarımın sonucu olarak Macar Bilimler Akademisi Halk Müziği Külliyyatında yaklaşık 15.000 tane güzel belgelenmiş, notaya alınmış Çuvaş, Tatar, Başkurt, Karacay-Balkar, Kazak, Kırgız, Moğol, Azeri ve Türk ezgileri bulunmaktadır. Bu önemli külliyyatı ender kılan yalnızca içinde bulunan müzik malzemesinin çok fazla oluşu ve düzenli oluşu değil; üst düzey bir bilimsel incelemeden geçmiş olması, bu malzemelerle ilgili olarak yayımlanmış yığınla kitap ve makale bulunmasıdır. Ayrıca karşılaştırmalı analiz yapmak için birçok halkın müziği de elimizde mevcuttur.

Halk müziği araştırması konusunda Macaristan, büyük devlet sayılmaktadır. Yine de Türk halkları müziğinin araştırma ve karşılaştırma işini baştan sona tek başına ne gerçekleştirebilir ne de finanse edebilir. Bu işi güçlü olan Türkiye’nin, Kazakistan’ın yada Azerbaycan’ın üstlenmesi gerekir. Bu yüzden bir Türk-Macar halk müziği araştırma gurubunun ve bir ortak külliyyatın oluşturulması önemlidir.

Bu grubun başlıca amacı Türk Dünyasındaki halk müziklerini araştırıp karşılaştırmak ve bu konuda kitap dizisi çıkartmak olacaktır. Sonuç olarak çeşitli Türk halklarının müziğindeki ortak dokuları ve diğer (Asya ve Avrupa) halkların müziğiyle mevcut bağlarını tespit etmiş olacağız. Önermekte olduğum bu müzik kitap dizisi, Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmış *Türkiye Dışındaki Türk Halk Edebiyatı* dizisine benzetilebilir.

Türk halklarının halk müziğini inceleyen araştırma projesi ile ilgili düşüncelerim şunlardır:



a) Kuruluş olarak *Türkiye Dışındaki Türk Halk Edebiyatı* ya da benzer bir bilimsel „Pan-Türk” projeye katılmamız öngörülmüştür. Bu, hem organizasyon işini hem gereken uluslararası uzman elemanların toplanmasını büyük ölçüde kolaylaştırır.

b) Yer olarak Türkiye Kültür Bakanlığı'nın Milli Folklor Araştırma Dairesi ya da buna benzer bir arşiv ve araştırma merkezine katılmak faydalı olabilir. Araştırma gurubunun yönetimi için bir Türk uzmanı bulmak gerekmektedir. Bir de dış ilişkilerden, yayıncılıktan, malzemelerin değişik tokuşuna ve saha araştırmalarına kadar birçok konudan sorumlu uzman(lar)a da ihtiyaç duyulmaktadır .

d) Değişik Türk halklarının müziğini araştıran ve monografi hazırlamada yer alan etnomüzikologlardan uluslararası bir ekip oluşturulmalıdır. İlk olarak ekip üyeleri kendi halkları için büyük bir nota ve ses arşivi kurmalıdır. Bundan sonra ezgilerin notası yazılır, bilimsel olarak sınıflandırılır, analiz edilir ve diğer Türk halklarının halk müziği ile karşılaştırılır.

c) Monografilerin şekli planlanmalıdır. Amaç nota-, ses- ve video kayıtları ve müziksel analizler eşliğinde Türk halklarının müziği hakkında güvenilir, geniş kapsamlı ve karşılaştırmalı bir tablo çizmeleridir.

f) Tamamlayıcı derlemelerin gerçekleştirilmesine de gerek duyulabilir.

Umarım, Türk halklarının ve müzikoloji biliminin şerefine bu proje bir an önce yola çıkar. Ne mutlu bana, bu projenin mayası olabilirsem.

Kaynakça

- Bartók, Béla (1924), *A Magyar Népdal [The Hungarian Folksong]*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa
- Bartók, Béla (1937), *Népdalkutatás és nacionalizmus [Folk Music Research and Nationalism]*. In *Tükör V:3*, pp. 166-168.
- Beliaev, Victor M. (1975), *Central Asian Music*, transl. M. and G. Slobin, ed. M. Slobin. Middletown CT: Wesleyan University Press
- Dobszay, László – Szendrei, Janka (1988), *A magyar népdaltípusok katalógusa [Catalogue of Hungarian Folksongs Types]*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet
- Dobszay, László (1983), *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben [The Tunes of the Lament Style in our Music History and Folk Music]*. Budapest: Academy Publishing House
- Dobszay, László – Szendrei, Janka (1977), “Szivárvány havasán” a magyar népzene régi rétegének harmadik stílus-csoportja [The Third Style-group of the Old Layers of the Hungarian Folk Music]. Budapest. In *Népzene és zenetörténet III.*: 5-101.
- Kodály, Zoltán (1937-1976), *A Magyar Népzene [Folk Music of Hungary]* (1st edition 1937, 7th ed. revised and enlarged by L. Vargyas 1976). Budapest: Zeneműkiadó
- Paksa, Katalin (1999), *Magyar Népzene-történet [The History of the Hungarian Folk Music]*. Budapest: Balassi Kiadó
- Saygun, Ahmet Adnan (1976), *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Budapest: Academy Publishing House
- Sipos, János (1991), *Similar Melody-Styles in Hungarian and Turkish Folk Music*. In *The Fourth International Turkish Folklore Congress III*: 235-257. Antalya
- Sipos, János (1994), *Török és magyar siratók [Hungarian and Turkish laments]*. Budapest. In *Keletkutatás*: 46-58.
- Sipos, János (1994), *Török Népzene I. [Turkish Folk Music I. - About similar Hungarian and Anatolian musical styles, in Hungarian and English]*. Budapest: MTA Institute for Musicology
- Sipos, János (1995), *Török Népzene II. [Turkish Folk Music II. - About the classification of Anatolian melodies, in Hungarian with English abstract]*. Budapest: MTA Institute for Musicology
- Sipos, János (1997), *Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music*. In *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*: 305-317. Szeged: John Benjamins Publishing Co.
- Sipos, János (2000), *In the Wake of Bartók in Anatolia*. Budapest: European Folklore Institute
- Sipos, János (2001), *Bartók nyomában Anatóliában [In the wake of Bartók in Anatolia]*. Budapest: Balassi Publishing House
- Sipos, János (2001), *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe*. Budapest: Academy Publishing House
- Sipos, János (2001), *Report on my Expedition in the Caucasus*. In *Néptörténet-Nyelvtörténet* (eds. L. Károly – É. Kincses Nagy): 155-184. Szeged: SzTE BTK Altajisztikai Tanszék
- Sipos, János (2002), *Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben? [Are there common musical layers in the Karachay and the Hungarian folkmusic?]*, In *Orientalista nap 2001* (ed. Á. Birtalan – Y. Masanori): 117-132. Budapest: MTA Orientalisztikai Bizottság – Elte Orientalisztikai Intézet



- Sipos, János (2004), *Azeri Folksongs - At the Fountain-Head of Music*. Budapest: Academy Publishing House
- Sipos, János (2004-2005), *Beszámoló karacsáj-balkár népzenei gyűjtéseimről*, In *Zenatudományi Dolgozatok 2004-2005*, pp. 217-242, MTA Institute for Musicology, Budapest, 2006: MTA ZTI
- Sipos, János (2006), *Azerbaycan El Havaları - Musiqinin İlk Qaynaqlarında*, Bakû: Ebilov, Zeynalov ve oğulları
- Sipos, János (2007), *Egy kazak sámán a mongóliai Altaj hegységéből*, In *Csodaszarvas, őstörténet, vallás és néphagyomány*. Budapest: Molnár Publishing House.157-176.
- Sipos, János (2007), *Tradition and revival: how do musical styles of Karachays living in Turkey change?* ICTM Conference, July, Wien
- Sipos, János (2009), *Azerbajdzsáni népdalok – a zene kezdeteinél*, Budapest: European Folklore Institute
- Szabolcsi, Bence (1934), *Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben [Elements surviving from the time of the great migrations in Hungarian folk music]*. In *Ethnographia XLV*: 138-156. Budapest
- Szabolcsi, Bence (1940), *Adatok a középzásiai dallamtípus elterjedéséhez*. In *Etnographia LI*: 242-248. Budapest
- Szabolcsi, Bence (1956), *Zenei tanulmányúton Kínában*. In *MTA. I. Osztályának Közleményei VIII*. 1-4: 223-239. Budapest
- Szabolcsi, Bence (1957), *A melódia története [The History of the Melody]*. Budapest: Zeneműkiadó
- Szabolcsi, Bence (1979), *A magyar zenetörténet kézikönyve [Handbook of the Hungarian Music History]*, Budapest: Zeneműkiadó
- Vargyas, Lajos (1953), *Ugor réteg a magyar népzeneben*. In *Zenatudományi tanulmányok I*: 611-657. Budapest
- Vargyas, Lajos (1980), *A magyar zene őstörténete I-II. [The Ancient History of the Hungarian Music]*, In *Ethnographia XCI*. I: 1-34, II: 192-236. Budapest
- Vargyas, Lajos (2002), *A Magyarság Népzeneje [The Folk Music of the Hungarians]*. Budapest: Planétás Kiadó
- Vikár, László – Bereczki, Gábor (1971), *Cheremiss Folksongs*. Budapest: Academy Publishing House
- Vikár, László – Bereczki, Gábor (1979), *Chuvash Folksongs*. Budapest: Academy Publishing House
- Vikár, László – Bereczki, Gábor (1999), *Tatar Folksongs*. Budapest: Academy Publishing House
- Vikár, László – Bereczki (1989), *Votyak Folksongs*, Budapest: Academy Publishing House
- Zataevich, Alexander (1925), *1000 pesen kirgizskogo naroda, Orenburg: Muzgiz*
- Zataevich, Alexander (2003), *500 kazakhskih pesen i kiui'ev, Alma-Ata: Muzgiz*